

А.В. ЗЕЛІСКО. ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ САДІВНИЦЬКИХ, ГОРОДНИЦЬКИХ ТА ДАЧНИХ ТОВАРИСТВ

Розкриваються особливості правового статусу садівницьких, городницьких та дачних товариств, досліджується їх організаційно-правова форма та ті специфічні правові ознаки, що знаходяться в її основі. У зв'язку з відсутністю правової бази діяльності цих товариств, робиться спроба сформуванати основні теоретико-правові концептуальні підходи до розуміння їх природи та змоделювати законодавчу схему регулювання їх діяльності.

Ключові слова: кооператив, товариство, садівницьке товариство, городницьке товариство, дачне товариство.

Раскрываются особенности правового статуса садоводческих, огороднических и дачных товариществ, исследуются их организационно-правовая форма и правовые особенности, составляющие ее основание. В связи с отсутствием правовых обоснований деятельности этих товариществ автор стремится сформировать основные теоретико-правовые концептуальные подходы к раскрытию их сущности и моделировать законодательную схему регулирования деятельности рассматриваемых товариществ.

Ключевые слова: кооператив, товарищество, садоводческое товарищество, огородническое товарищество, дачное товарищество.

In article features of legal status of garden, vegetable-garden and country companies reveal, their organizational legal form and those specific features that are in its basis are investigated. In connection with absence of legal base of activity of these communities is attempted to generate the basic theoretical -legal conceptual approaches to understanding of their nature and model legislative sphere of regulation of their activity becomes.

Key words: cooperative company, vegetable-garden, a garden company, a garden company, a country company.

Активне формування в Україні багатоманітності організаційно-правових форм юридичних осіб вимагає значної уваги з боку науковців не лише стосовно тих з них, які є новими, такими, що виникли в результаті розвитку економічних відносин, а й щодо існуючих організаційно-правових форм юридичних осіб. Мова йде, зокрема, про садівницькі, городницькі та дачні товариства, правовий статус яких потребує суттєвого переосмислення. Вказані юридичні особи є породженням радянської системи, за якої у громадян були відсутні можливості стати власником земельної ділянки. Однак в сучасний період ці товариства уже не виступають формою здійснення господарської діяльності, а є засобом реалізації потреб їх членів у культурному відпочинку тощо.

Застарілі підходи до таких юридичних осіб та неоднозначність у законодавчому регулюванні їх діяльності навряд чи буде мати наслідком набуття ними популярності, що, у поєднанні з стереотипами сприйняття садівницьких, городницьких та дачних товариств, сформованими під час періоду радянської влади, призводить до того, що їх доцільність викликає значний скептицизм. Як наслідок, зазначені товариства на даний час опинилися поза сферою сучасних наукових досліджень.

Питаннями діяльності юридичних осіб приватного права були присвячені праці багатьох вчених, таких як: В.А. Васильєва, О.М. Вінник, В.П. Грибанов,

І.П. Грешников, О.В. Дзера, О.Р. Кібенко, В.М. Кравчук, В.В. Луць, І.В. Спасибо-Фатеева, Г.Ф. Шершеневич та ін. Окремі аспекти правового статусу садівницьких, городницьких та дачних товариств досліджувалися О.І. Зиряновим, І.М. Кучеренко, В.І. Семчиком, С.В. Тичинінін та ін. Однак комплексних досліджень вказаних товариств з моменту набуття Україною статусу незалежної держави не проводилося. На сьогодні чинне законодавство України не регулює належним чином правовий статус садівницьких, городницьких та дачних товариств. Мається на увазі не суперечність чи непослідовність норм законодавства з цих питань, а взагалі їх відсутність. Саме тому виникає потреба формування теоретико-правових підходів до розуміння організаційно-правової форми садівницьких, городницьких та дачних товариств, а також розробки правової моделі подальшого розвитку правового регулювання їх діяльності.

Звернення до ретроспективних аспектів виникнення цих товариств свідчить про те, що вони сформувалися як споживчі кооперативи. Такий висновок підтверджується нормами Закону СРСР «Про кооперацію в СРСР», відповідно до ст. 4 якого «цілью споживчих кооперативів є задоволення потреб своїх членів та інших громадян у торговельному і побутовому обслуговуванні, а також членів кооперативів у житлі, дачних і садових ділянках, гаражах і стоянках для автомобілів, у соціально-культурних та інших послугах»¹. Закон виділяв такі види споживчих кооперативів, як: споживчі товариства, житлово-будівельні, житлові, гаражні, дачно-будівельні кооперативи, товариства індивідуальних забудовників, садівницькі і садово-городні товариства. Як зазначає І.М. Кучеренко, ці види кооперативів можна розподілити на такі форми: споживчі кооперативи, які задовольняли потреби громадян у торговельному і побутовому обслуговуванні та кооперативи по задоволенню інших споживчих потреб, де права членів кооперативів пов'язувалися з користуванням певним майном, яке належало кооперативу на праві власності (гараж, дача, квартири, земельні ділянки). Історично склалося, що ці два види споживчих кооперативів розвивалися автономно і такі кооперативи, як житлово-будівельні, гаражні, дачно-будівельні тощо не входили до системи споживчої кооперації, яка мала досить централізовану за територіальним принципом систему². Однак теоретичних обґрунтувань відокремлення видів споживчих кооперативів ученими радянського періоду не проводилося.

Відносини, пов'язані із створенням та діяльністю садівницьких, городницьких та дачних товариств не врегульовано чинним законодавством України. Юридична практика застосовує аналогію закону у вирішенні питань, пов'язаних із діяльністю цих юридичних осіб. Зокрема, у постанові Вищого господарського суду України щодо вирішення спору між садівничим товариством та об'єднанням садівничих товариств зазначено таке: «відповідно до ч.1 ст. 8 ЦК України, якщо цивільні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами активів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини. Таким законом у розрізі даного спору є Закон України «Про кооперацію»...»³. Саме вказаний Закон передбачає загальні положення про кооперативи і, встановлюючи їх види, дає визначення поняття споживчого кооперативу. Проте у його нормах не вказано на організаційно-правову форму садівницьких, городницьких та дачних товариств, незважаючи на наявність в них особливих правових характеристик. Також Закон не містить спеціальних положень, які б визначали правовий статус цих товариств, окрім особливостей прав членів житлово-будівельного,

дачно-будівельного, гаражно-будівельного, житлового, дачного, гаражного та іншого відповідного кооперативу⁴. На рівні закону це єдине спеціальне положення, присвячене правовому статусу досліджуваних товариств. Однак однієї статті однозначно недостатньо для регулювання їх діяльності.

Окреслюючи організаційно-правову форму садівницьких, городницьких та дачних товариств, в першу чергу слід констатувати належність їх до непідприємницьких товариств. Такий висновок можна зробити на основі ст. 86 ЦК України, яка визначає споживчі кооперативи як непідприємницькі. Відповідно до ст. 85 ЦК України вони є товариствами, які не мають на меті отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. З огляду на вказане, дискусійною є позиція, згідно з якою кооператив як юридична особа є видом господарського товариства, а його організаційно-правова форма є самостійною організаційно-правовою формою господарського товариства⁵. Адже в результаті такого твердження заперечується непідприємницький характер діяльності кооперативів, зокрема, споживчих.

І.М. Кучеренко зазначає, що поняття «кооператив» є системоутворюючим, адже таких юридичних осіб реально не існує⁶. Однак Закон «Про кооперацію» не дає відповіді на питання про організаційно-правову форму садівницьких, городницьких та дачних товариств. Стаття 6 Закону містить лише положення, згідно з яким «відповідно до завдань та характеру діяльності кооперативи поділяються на такі типи: виробничі, обслуговуючі та споживчі. За напрямками діяльності кооперативи можуть бути житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торгівельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо»⁷. Напрямок діяльності не може бути підставою для виокремлення садівницьких, городницьких та дачних товариств в окрему організаційно-правову форму споживчих кооперативів.

В 1992 році було прийнято спеціальний нормативно-правовий акт Закон України «Про споживчу кооперацію», норми якого визначають правовий статус споживчих товариств, діяльність яких спрямована на задоволення побутових і торгівельних потреб їх членів. Як споживчі товариства, так і садівницькі, городницькі та дачні товариства по суті мають непідприємницький характер діяльності, так як спрямовані на задоволення потреб їх членів. Однак природа цих потреб істотно відрізняється. Звичайно, що наведений критерій не може бути єдиною умовою належності їх до окремих організаційно-правових форм споживчих кооперативів.

Проте садівницькі, городницькі та дачні товариства володіють сукупністю особливих правових ознак, які відмежовують їх від споживчих товариств. Саме перелік цих правових ознак повинен бути теоретично обґрунтованою підставою віднесення їх до окремої організаційно-правової форми.

Дослідження садівницьких, городницьких та дачних товариств в першу чергу передбачає визначення дефініції «організаційно-правова форма». Щодо її визначення в науковій літературі не існує однозначної точки зору. Однак найбільш прийнятною є позиція, згідно з якою організаційно-правова форма юридичної особи – це визначена нормами права сукупність пов'язаних між собою елементів, яка дає підставу у зовнішньому прояві вирізняти один вид юридичної особи від іншого. До цієї сукупності ознак належать: порядок створення, установчі документи, права та обов'язки учасників, порядок управління юридичною особою, відповідальність учасників за борги юридичної особи, порядок реорганізації та

ліквідації юридичної особи та ін.⁸

В юридичній теорії та практиці відсутні концептуальні підходи стосовно правового статусу садівницьких, городницьких та дачних товариств. Зокрема, під час вирішення питань про оподаткування таких товариств як неприбуткових організацій в якості обґрунтування такої можливості в листах ДПАУ застосовувалися посилання на Закон України «Про об'єднання громадян». Вказувалося, що такі товариства виникають як добровільні громадські об'єднання, створені з метою організації колективного саду, городництва, створення умов для культурного проведення вільного часу на земельних ділянках⁹. Наведені положення не відповідають природі досліджуваних товариств, адже вони є кооперативними товариствами, зокрема, належать до споживчих кооперативів. В той час як положення Закону «Про об'єднання громадян» визначають, що «об'єднання громадян, незалежно від назви (рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо) відповідно до цього Закону визнається політичною партією або громадською організацією...порядок створення і діяльності яких визначається відповідним законодавством»¹⁰.

Свого часу в листі Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва №4899 від 2008 року зазначалося, що такого типу товариства, зокрема, садівничі товариства, належать до такої організаційно-правової форми як обслуговуючий кооператив¹¹. Однак у роз'ясненні від 2009 року № 11634 наведений лист Державним комітетом був відкликаний, оскільки призвів до численних перетворень садівничих товариств у обслуговуючі кооперативи у поєднанні з порушенням прав їх членів¹².

Державний класифікатор України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» містить організаційно-правові форми садівничих та інших товариств, але його положення зазначають, що державна реєстрація нових таких юридичних осіб не передбачається¹³. Таку невизначеність спричинила відсутність спеціальних положень щодо правового статусу садівницьких, городницьких та дачних товариств.

Розглянуті проблеми не залишаються поза увагою законодавців. Розробляються відповідні законопроекти. Наприклад, проект Закону «Про колективне садівництво» 12.10.2000 року, проект Закону «Про садівничо-городні та дачні неприбуткові об'єднання громадян» 14.09.2006 року, проект Закону «Про садові товариства» 19.01.2010 року.

Більш детального розгляду потребує законопроект від 14.09.2006 року, оскільки його розробка відбувалася на основі прийнятих Цивільного та Господарського кодексів, Закону України «Про кооперацію».

Цілком очевидно, що розробка цього законопроекту зумовлена прагненням перейняти досвід країн СНД щодо вирішення питань правового статусу садівницьких, городницьких та дачних товариств, зокрема, Російської Федерації, на території якої діє Закон «Про садівницькі, городницькі та дачні некомерційні об'єднання громадян» 1998 року¹⁴. Законодавство Російської Федерації розвивається шляхом прийняття спеціальних нормативно-правових актів, які регулюють окремі організаційно-правові форми юридичних осіб. Однак порівняльно-правовий аналіз законопроекту та закону Російської Федерації свідчить про їх суттєву відмінність. А саме: 1)законопроект не містить вирішення основних правових питань, пов'язаних із статусом садівницьких, городницьких та дачних товариств; 2)законопроект містить положення, що суперечать ЦК України та

Закону України «Про кооперацію».

Щодо першого пункту, то слід вказати на те, що беззаперечним фактом є належність цих товариств до кооперативів, а тому спеціальний закон повинен прийматися на основі загального – Закону України «Про кооперацію». Однак положення законопроекту абсолютно не містять вказівку на таку їх належність та на вказаний Закон. Навпаки, аналіз статей законопроекту дозволяє стверджувати, що садівницькі, городницькі, дачні товариства належать до об'єднання громадян (ст. 1, 6), до громадських об'єднань (ст. 9)¹⁵. Залишилось не вирішеним питання щодо їх організаційно-правової форми як споживчого кооперативу, позаяк ст. 1, 4, 5 не містять їх дефініції в якості юридичних осіб, яка б базувалась на цивільно-правових ознаках. Не визначено належно правовий режим майна цих товариств, об'єкти права власності їх членів тощо.

Водночас, в Законі Російської Федерації чітко розписано три організаційно-правові форми, в яких можуть створюватися такі товариства: некомерційне товариство, споживчий кооператив, некомерційне партнерство. Отже законодавець вирішує питання співвідношення споживчого кооперативу і садівницьких, городницьких та дачних товариств, визначаючи їх організаційно-правовою формою споживчого кооперативу. Окрім того, в Законі Російської Федерації визначено особливості правового статусу таких товариств. Мова йде в першу чергу про специфіку правового режиму їх майна. Формується майно загального користування за рахунок пайових внесків членів. Право власності на таке майно належить садівницькому, городницькому та дачному споживчому кооперативу, а правомочність користування – належить членам кооперативу. Частина такого майна може виділятися в неподільний фонд. На жаль, вказані аспекти відсутні в вітчизняних законопроектах.

Стосовно другого пункту про невідповідність чинному законодавству, то необхідно ще раз підкреслити, що правовий статус садівницьких, городницьких та дачних товариств повинен ґрунтуватись на загальних положеннях Закону «Про кооперацію», а не суперечити їм, як це можна спостерігати в законопроекті. Зокрема, ст. 5 проекту передбачає, що засновниками таких об'єднань можуть бути громадяни України, які досягли 18 років, в той час як Закон «Про кооперацію» передбачає можливість членства в кооперативі з 16 років. Аналіз положень проекту свідчить і про суперечність їх ЦК України, зокрема, відповідно до ст. 6 статут повинен містити юридичну адресу об'єднання. Розробники ж ЦК України в ст. 88 відмовилися від імперативної вимоги передбачати в статуті місцезнаходження юридичної особи.

Загалом, аналіз законопроекту «Про садівничо-городні та дачні неприбуткові об'єднання громадян» за своєю модельною побудовою дещо нагадує Закон України «Про споживчу кооперацію», оскільки розглядає садівничо-городні та дачні об'єднання як первинну ланку, громадські осередки системи всеукраїнської організації на чолі з Всеукраїнським садівничо-городнім та дачним неприбутковим об'єднанням громадян. Такий підхід є дещо застарілим та характерним для радянського періоду. Тому акценти слід змістити на забезпечення правового статусу садівницьких, городницьких та дачних товариств як самостійних, незалежних юридичних осіб приватного права.

Детальний розгляд проектних положень свідчить про те, що в Україні зберігається відсутність теоретико-правових концептуальних підходів до розуміння правового статусу садівницьких, городницьких та дачних товариств. Визначаючи

шлях законодавчого встановлення правового статусу садівницьких, городницьких та дачних товариств, слід підкреслити недоречність прийняття зазначених вище проєктів. Ефективність регулювання діяльності вказаних товариств доцільно забезпечити не шляхом прийняття чергового спеціального нормативно-правового акту, а за допомогою врегулювання у Законі «Про кооперацію» тих особливих правових ознак, які відокремлюють їх від інших видів кооперативів.

Подальше формування правової бази для функціонування цих юридичних осіб слід проводити на основі: 1) врахування доктрини ЦК України щодо поділу товариств на підприємницькі та непідприємницькі. Адже садівницькі, городницькі та дачні товариства є непідприємницькими товариствами; 2) закріпленням на законодавчому рівні положень, згідно з якими садівницькі, городницькі та дачні товариства є організаційно-правовою формою споживчого кооперативу, яка за своїми правовими характеристиками відрізняється від споживчих товариств. Відокремлення таких організаційно-правових форм споживчих кооперативів повинно базуватись не на відмінності характеру споживчих потреб їх членів, а на концептуальних підходах розуміння організаційно-правової форми. Адже садівницькі, городницькі та дачні товариства відокремлюються від споживчих товариств на підставі сукупності специфічних правових ознак – особливості правового режиму майна (наявність майна загального користування, можливість виділу неподільного та спеціального фондів), сукупності прав та обов'язків членів товариств, особливостях передумов створення. Саме вказані положення є каркасом для побудови нової правової моделі садівницьких, городницьких та дачних товариств.

Окресливши концептуальні теоретико-правові підходи стосовно подальшого створення правової бази для діяльності садівницьких, городницьких та дачних товариств, слід вказати на потребу здійснення подальших досліджень правового статусу цих товариств (зокрема, правового режиму майна, подальшої долі майна загального користування при ліквідації цих товариств, об'єктів права власності їх членів, обсягу відповідальності їх за зобов'язаннями товариства), що стане підґрунтям для розробки детальних пропозицій з удосконалення чинного законодавства України.

1. *Про кооперацію* в СРСР: Закон СРСР 26.05.88 р. № 8998-11// Відомості Верховної Ради СРСР. – 1988. – №22. – Ст. 335. **2.** *Кучеренко І.М.* Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... доктора юрид. наук. – К., 2004. – С. 229. **3.** *Постанова Вищого господарського суду України // Архів Вищого господарського суду України.* – справа № 231/10-06/20-07. – 24.03.2008 р. **4.** *Про кооперацію:* Закон України 10. 07. 2003 р. № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35. **5.** *Маїшуків Р.О.* Право власності садівницького товариства та його членів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – К., 2010. – С. 5. **6.** *Кучеренко І. М.* Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; «Юрид. вид-во «Аста», 2004. – С. 22. **7.** *Про кооперацію:* Закон України 10. 07. 2003 р. **8.** *Кучеренко І. М.* Цит. праця. – С. 19. **9.** *Лист ДПАУ «Про сплату податку на прибуток гаражними кооперативами та садівничими товариствами»* від 10.09.98 р. № 10541/10/15-1217 // Вісник податкової служби України. – 1998. – 20 вересня – С. 10-12. **10.** *Про об'єднання громадян:* Закон України 16. 06. 92 р. № 2461-ХІІ (із змінами, внесеними згідно з Законами) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504. **11.** *Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 4899* від 09.06.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nau.kiev.ua. **12.** *Роз'яснен-*

ня Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 11634 від 25.09.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nau.kiev.ua.

13. *Державний класифікатор* України ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання»: наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 97 від 28 червня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/klasif/kopfg.rar>.

14. *Про садівницькі, городницькі та дачні некомерційні об'єднання громадян*: Закон Російської Федерації 05.04.1998 р. № 66-ФЗ XII // Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. – 1992. – №30. – Ст. 1788.

15. *Про садівничо-городні та дачні неприбуткові об'єднання громадян*: проект Закону 14.09.2006 р. № 2161 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.